

De Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Mevrouw dr. M. Bussemaker
p/a Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort

04 juli 2013
Kenmerk: bcma-2013.06732/2

Betreft: Beschermingsprogramma monumenten 1959-1965

Geachte mevrouw Bussemaker,

Op 18 maart jongstleden presenteerde u in het Evoluon te Eindhoven het Beschermingsprogramma voor monumenten uit de periode 1959-1965. Dit beschermingsprogramma is opgenomen in de publicatie 'Monumenten van de prille welvaartsstaat: Nederland 1959-1965'. Het programma bevat een voordracht van 89 monumenten, omschreven als de nationale top van bijna honderd excellente monumenten van de wederopbouwjaren 1959-1965 op Nederlands grondgebied, die als toonbeelden van architectuur en stedenbouw worden beschouwd¹. Aan de Raad voor Cultuur heeft u verzocht over dit concept beschermingsprogramma (inclusief alle onderdelen) advies uit te brengen. Per individuele monumentaanwijzing volgt nog een adviesverzoek aan de raad.

Conclusie

Voordat de raad concreet op een aantal onderwerpen in relatie tot de adviesaanvraag in gaat, kan hij u melden in grote lijnen in te stemmen met dit beschermingsprogramma. In de genoemde periode van 1959 tot 1965 zijn veel bijzondere gebouwen en objecten van hoge kwaliteit tot stand gekomen en de raad is positief over het voorstel een aantal hiervan op de rijkslijst te plaatsen. Net als bij de Top 100 over de eerste periode van de wederopbouw (1940-1958) ziet de raad deze voordracht als een begin van een bredere aanwijzing van gebieden en gebouwen, gebaseerd op een afgewogen beleid over de wederopbouwperiode. Hij hoopt dan ook dat dit voorbeeld wordt gevolgd door gemeenten.

¹ De voordracht vloeit voort uit de Beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2009, die met ingang van 1 januari 2009 in werking getreden is. Per 1 januari 2013 is de Beleidsregel aanwijzing beschermde monumenten 2013 van kracht geworden, die in lijn is met die uit 2009. Volgens deze beleidsregel dienen de nieuw aan te wijzen monumenten uit de periode 1959-1965 opgenomen te worden in een aanwijzingsprogramma.

Wel plaatst de raad kanttekeningen bij de totstandkoming van deze voordracht en mist hij een richtinggevende visie die aan deze selectie ten grondslag ligt. Ten aanzien van de onderdelen, de 89 gebouwen en objecten, maakt hij nadrukkelijk een voorbehoud: als een afzonderlijk gebouw of object in de nadere beschrijving bij de individuele aanwijzing onvoldoende gaaf of zeldzaam blijkt te zijn (dit zijn zware toetsingscriteria), dan neemt de raad de vrijheid in het betreffende geval alsnog een negatief advies te geven.

Voordracht

Uw selectie van 89 monumenten is een vervolg op de selectie van '100 evidente mijlpalen' uit de wederopbouwperiode 1940-1958. Deze zogenoemde Top 100 uit 2007 was in de ogen van de raad een belangrijke en noodzakelijke stap naar wettelijke bescherming van waardevolle objecten en structuren uit deze periode. De voordracht bleek bovendien een flinke impuls te geven aan de algemene waardering van en het draagvlak voor wederopbouwarchitectuur. De raad steunde in zijn advies uit februari 2008 de voordracht, maar vermeldde daar nadrukkelijk bij de Top 100 te zien als een aanzet tot een veel bredere selectie en bescherming van monumenten uit de wederopbouwperiode. Daarbij zou, anders dan bij de toen voorgedragen selectie van slechts 100 objecten, eerst een zo geobjectiveerd mogelijk afwegingskader dienen te worden ontwikkeld. In dat verband zou er volgens de raad niet alleen aandacht moeten zijn voor objecten, maar nadrukkelijk ook voor ensembles, structuren en landschappen; aspecten die in de wederopbouw een wezenlijke rol hebben gespeeld. De raad liet weten voorstander te zijn van een selectiebeleid dat niet alleen op literatuuronderzoek is gebaseerd (zoals bij de Top 100), maar ook op een meer actuele, landelijk dekkende inventarisatie en waardestelling. Dat maakt het mogelijk om de cultuurhistorische betekenis van wederopbouwmonumenten te duiden vanuit een hedendaags perspectief en in onderling verband.

Werkwijze

De raad stelt vast dat zowel de opzet als de uitvoering van de selectie bij deze nieuwe voordracht niet wezenlijk zijn gewijzigd. De werkwijze waarvoor de raad in zijn vorige advies pleitte, is niet toegepast waardoor de selectie dezelfde vragen oproept. Uit de adviesaanvraag blijkt dat de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (hierna: RCE) op basis van literatuuronderzoek en eigen kennis een globale schifting heeft gemaakt; hierbij zijn de objecten per vooraf gekozen thema's vergeleken en daaruit zijn 'de beste' gekozen. Door deze werkwijze lijken verschillende categorieën gebouwen (nagenoeg) geheel te ontbreken, zoals industriecomplexen, boerderijen, seriewoningbouw en defensiegebouwen. De toetsing op een vooraanstaande positie en duiding in de nationale en internationale vakliteratuur (artikel 6 onder a van de beleidsregel) is naar de mening van de raad een tamelijk willekeurig beoordelingscriterium; zo wordt het redactiebeleid van de

tijdschriften in de betreffende periode maatgevend voor een monumentenselectie. Daarbij is de Nederlandse vakliteratuur vanouds gericht op de Randstad, waardoor ontwikkelingen in andere Nederlandse regio's mogelijk onderbelicht blijven. Dit alles wordt versterkt doordat er vooraf geen inventariserend veldonderzoek heeft plaatsgevonden. Het valt de raad verder op dat bij de selectie de architectuurhistorische waarden en het werk van bekende architecten steeds de voorkeur lijken te hebben gekregen. Ook het primaat van architectuurhistorische waarden draagt bij tot minder aandacht voor bepaalde categorieën gebouwen. De raad noemt in dit verband meer alledaagse objecten, zoals de typische bushokjes of telefooncellen uit de wederopbouwperiode; objecten die een grote symboolwaarde hebben maar niet prominent in de vakliteratuur voorkomen. Daarnaast is relatief weinig aandacht voor de bouwtechnische ontwikkelingen en toepassing van nieuwe constructies en materialen.

Een groot verschil met de werkwijze van de eerste Top 100 is dat deze keer gemeenten, belangenorganisaties en externe deskundigen op het gebied van monumentenzorg geraadpleegd zijn bij de samenstelling van de lijst. Ook de raad is in een eerder stadium geïnformeerd. Hij is daarover positief, net als over het feit dat voorafgaand aan deze voordracht alle objecten ook daadwerkelijk bezocht zijn en ter plekke zijn beoordeeld.

Visie

De raad moet helaas constateren dat het Rijk, evenals bij de eerste Top 100, geen heldere visie geformuleerd heeft op de wederopbouw als opgave voor de monumentenzorg. De raad mist een zienswijze die dit naoorlogse monumentenbestand plaatst in het licht van de totale lijst met beschermde monumenten en zich verhoudt tot grootschalige objecten en complexen, de veelheid van de bouwproductie, en de vaak industriële wijze waarop deze tot stand kwam gedurende de wederopbouw.

In een dergelijke visie zouden de contouren geschetst kunnen worden van nieuwe afwegingen die ten aanzien van bescherming gemaakt moeten worden bij de overweldigende hoeveelheid gebouwen die na de Tweede Wereldoorlog in Nederland gebouwd zijn. Daaruit kan een selectiemethode voortkomen die past in het Nederlandse bestel van gedecentraliseerde monumentenzorg, met een heldere opvatting over de rollen van de verschillende partijen in het bestel. Een opvatting waarin recht gedaan wordt aan de plaats van de RCE als kennisinstituut en aan de gemeenten en hun provinciale steunpunten als kenners van objecten, draagvlak, behoudsperspectieven, etc.

In de ogen van de raad kan een dergelijke visie leiden tot een samenhangend beeld van de monumentenzorgopgave en de wijze waarop die kan worden uitgevoerd. Een duidelijke visie biedt bovendien handvatten voor een nationaal beschermingsprogramma, waarin centraal de criteria vastgelegd kunnen worden en waarbij - bij voorkeur decentraal - voordrachten zouden

kunnen worden geformuleerd. Beschermingsprogramma en criteria bieden dan het kader om de selectie breed aan te pakken, zodat niet het kleinste (bushaltes) en het grootste (woningbouwcomplexen en stedenbouwkundige ensembles zoals universiteitscampussen) al direct apart hoeven te worden gezet. Bovendien zou het de drie selectielijsten die inmiddels in relatie tot de wederopbouw zijn verschenen - de eerste Top 100, de aanwijzing van 30 nationale wederopbouwgebieden en de huidige voordracht van 89 monumenten – in onderling verband kunnen plaatsen. Een bredere, decentrale aanpak is daarnaast ook een middel om de lagere overheden te enthousiasmeren om op gemeentelijk niveau eveneens gebieden en gebouwen uit deze periode te beschermen. De aanpak vanuit een visie, via een beschermingsprogramma naar criteria, zou ook directer aansluiten bij de strekking van de Monumentenwet 1988, waarin het belang dat in aanwijzingsprocedures is toegekend aan het advies van gemeenten, zwaar weegt.

De raad adviseert dan ook nadrukkelijk een visie te ontwikkelen. Dit is noodzakelijk als perspectief op een toekomstige aanpak als geheel, maar ook om - met betrekking tot voorliggend beschermingsprogramma - aanvullende voordrachten met inhoudelijke argumenten positief dan wel negatief te kunnen beoordelen. Deze visie is bovendien onontbeerlijk voor de ontwikkeling en het behoud van draagvlak in de monumentenzorg. De raad is uiteraard bereid daarover te adviseren.

Selectie en beoordeling van de afzonderlijke objecten

Uit het enorme aanbod van gebouwen konden er nu volgens opdracht slechts circa 100 worden geselecteerd. De RCE heeft in de mondelinge toelichting bij de selectie aangegeven dat daarom alles op de lijst van topkwaliteit diende te zijn. Bij de toelichting werd voor 'top' verwezen naar het criterium dat een object in literatuur en tijdschriften uit de bouwperiode is gepubliceerd. Vanwege deze beperkte selectie dienen, volgens de raad, met name de toetsingscriteria zeldzaamheid en gaafheid scherp te worden gehanteerd. Deze criteria zijn ook door u in uw adviesaanvraag genoemd. De geselecteerde gebouwen moeten dus in beginsel gaaf (lees: ongewijzigd) zijn.

De raad heeft de lijst in zijn geheel beschouwd en in de voorbeschouwing ook naar de afzonderlijke objecten gekeken. Of alle geselecteerde monumenten voldoen aan de beoordelingscriteria uit de Beleidsregel 2013 en of zij allemaal tot de 'top' behoren, kan de raad nog niet in alle gevallen afgewogen beoordelen. Bij een aantal objecten is in de huidige beschrijving namelijk nog onvoldoende onderbouwd wat de specifieke betekenis en kwaliteiten zijn om als 'topmonument' te worden gekwalificeerd. Evenmin worden voor alle gebouwen en objecten zeldzaamheid en gaafheid aannemelijk gemaakt. Dat is van wezenlijk belang omdat er anders, zeker zonder een goed geformuleerde visie op de stedenbouw en architectuur in de

wederopbouwperiode, onvoldoende argumenten zijn om vergelijkbare objecten ook te plaatsen dan wel af te wijzen voor bescherming, als deze door derden worden voorgedragen.

De raad vertrouwt erop dat bij elk van de 89 individuele voordrachten een adequate omschrijving wordt gemaakt, die de omvang van de bescherming helder definieert, de bijzondere betekenis en cultuurhistorische waarden onderstreept en goed inzicht geeft in de gaafheid en zeldzaamheid. De individuele adviezen kunnen dan door de raad snel en efficiënt worden afgerond.

Tot slot spreekt de raad de hoop uit dat er op korte termijn ook aandacht zal worden besteed aan de architectuur en stedenbouw in de periode na 1965, waarbij naast vele uitbreidingen en nieuwbouw ook aandacht kwam voor stads- en dorpssanering. Uw opmerking dat daarvoor een plan van aanpak in voorbereiding is, stemt de raad verwachtingsvol.

Hoogachtend,

Joop Daalmeijer
Voorzitter

~~Jeroen~~ Bartelse
Algemeen secretaris